

Antigues creences i supersticions marineres

ELS MASCARONS DE PROA I ELS EXVOTS

Josep Jansana i Ferrer

Les supersticions a bord eren un factor molt arrelat i condicionaven la vida a l'interior dels vaixells fins i tot abans de salpar i posar rumb a un lloc concret. Els mascarons de proa tenien la finalitat de protecció contra les adversitats: "guiaven" el vaixell per portar-lo cap a un bon rumb. Cada tradició cultural ha utilitzat una imatge en concret, un talismà segons les creences, amb diversos tipus de representacions iconogràfiques. Per altra banda, en el cristianisme la funció dels exvots ha estat una pràctica molt estesa entre la gent del mar, ja que representava l'agraïment dels fidels per haver superat una situació adversa. La devoció a les marededús i als sants eren i encara són objecte de culte al nostre litoral. Les devocions més arrelades han estat: la Mare de Déu del Carme, la Mare de Déu dels Mariners, la Mare de Déu del Vinyet, Sant Elm, Sant Pere i Sant Cristòfol.

Antigament, a Sitges hi havia diverses confraries marineres que actuaven, de fet, com a gremis malgrat el seu caràcter religiós. En els nostres dies la patrona de la marineria és la Mare de Déu del Carme, festivitat que es celebra el 16 de juliol. Els inicis d'aquesta festa daten del segle XVIII i cal buscar-los en l'àmbit militar de la *Real Armada*. Posteriorment va anar agafant força entre la resta del sector nàutic.

LES SUPERSTICIONS MARINERES

La immensitat del mar i dels oceans, la migradesa de mitjans de què disposaven els mariners, la fragilitat de l'home en el medi marí, així com la incertesa que experimentaven abans de salpar a mar obert motivada pel que es trobarien i les dificultats que haurien de passar, van estimular ja des de l'antiguitat les creences en éssers fantàstics i sobrenaturals propis del medi marí. Les supersticions marineres van tenir una funció important i es preniën en consideració, com ja hem dit, abans de posar rumb cap a un determinat destí: qualsevol acció imprevista podia "trasbalsar" l'inici d'una jornada de pesca o un viatge. A bord, hi havia paraules i fets que no es podien dir ni esmentar. Segons quins objectes tampoc no s'embarcaven, ja que s'interpretaven com a signes de mal averany.

Senyals de mal averany

Objectes i fets: paraigües oberts; portar posades les sabates d'anar pel carrer; flors; girar una escombra cap per avall; deixar a bord mitja ceba tallada; vessar sal d'un flascó; xiular. Es creia que el fet de xiular despertava vents incontrolables i els mateixos dimonis. Les flors es reservaven per retre homenatge als mariners morts.

Maqueta naval d'una fragata de guerra de la Real Armada, segle XVIII.
(Santuari del Vinyet, Sitges)

Paraules: capellà, conill, geperut o serp. El cas dels conills i les llebres tenia una justificació, ja que existia la creença que l'animal es podia escapar mastegant, primer, el vímet de la gàbia, posteriorment el cànem dels cordatges i finalment atacar l'estructura de la nau rosegant estopa i fusta, cosa que acabaria provocant una via d'aigua i l'enfonsament del vaixell.

Els taurons que seguien la derrota d'una nau eren signe de mal averany. Anunciaven que en breu hi hauria una mort a bord. Cal tenir present que, quan es llençaven les despulls al mar, els esqualids s'apressaven a menjar-se-les.

En un vaixell no es podien portar difunts ni taüts. En el cas que un tripulant morís en el curs d'una navegació s'oficiava una cerimònia de comiat a càrrec de la màxima autoritat present, normalment el capità. Ara bé, si a bord hi havia un religiós, era a aquest a qui li pertocava de fer l'ofici. El mort s'embolcallava amb la lona que li havia servit de llit durant la travessia. A dins s'hi introduïa un llast, gene-

ralment una pedra, tot i que variava segons els vaixells. En el cas d'un vaixell de guerra es feia servir una bala de canó. Seguidament, es cosia i es curava que l'última puntada passés pel nas del cadàver. D'aquesta manera s'asseguraven que efectivament estava mort i que el seu fantasma no perseguiria l'embarcació una vegada llençat el cos a mar.

Les sirenes: en la mitologia clàssica la sirena era una nimfa marina que habitava els esculls. Meitat dona i meitat peix, calia mostrar-s'hi indiferents, ja que amb els seus cànctics atreïen els mariners cap a les roques.

No es salpava en dates assenyalades, com el Dia dels Difunts o Nadal.

Caràcter propi, positiu o no, dels vaixells: S'havia de procurar que el nom del vaixell no referís cap signe de mal averany. També es contemplava la possibilitat de canviar el nom d'una nau en el moment de la compravenda. El nom d'origen es mantenia a les embarcacions de poca eslora, dedica-

des a la pesca o al comerç, propietat de petites societats en què les supersticions estaven més arrelades. En les operacions de compravenda de vaixells de companyies navilieres o de grans empreses se'ls solia canviar de nom. Generalment, això no suposava cap trasbals de mal averany. La naviliera dels Fradera, per exemple, fundada el 28 de març del 1927 per Josep Fradera i Camps va estar activa fins al 1967. Fou una companyia de poques dotacions, naus amb molts anys de servei comprades segons les necessitats comercials. Un d'aquests vaixells, el *Sixto Camara*, es va incorporar a la flota de Ciments Fradera el 7 de març del 1931 després de canviar el nom per *Falconera*. Des de la seva construcció fins que va ser comprat per aquesta empresa cimentera va pertànyer a diverses companyies, cosa que explica els diversos noms que va tenir. Va estar actiu fins a l'any 1937 en què va ser desballestat.

Aquesta mateixa empresa ens forneix anècdotes d'embarcacions que van patir diversos sinistres i il·lustren la irrupció d'un mal averany per culpa d'haver canviat el nom d'un vaixell. Unes van ser atacades i enfonsades per l'aviació franquista durant la Guerra Civil en el mateix port de Vallcarca. Una altra, confiscada per l'exèrcit republicà, va ser enfonsada a la desembocadura del riu Guadalquivir. D'altres, en anys posteriors, per culpa dels temporals de llevant i de corrents marins van ser arrossegades sota les roques dels penya-segats del costat de la bocana del port de Vallcarca. Concretament, el *Nuestra Sra. del Carmen*, va patir les conseqüències d'un dur temporal de llevant el 30 de gener de 1963. En intentar salpar del port de Vallcarca cap a mar obert quan començava a minvar el temporal va ser arrossegat per un fort onatge cap a les roques que li van obrir importants vies d'aigua. En dies posteriors es va intentar recuperar amb

l'ajuda de tres remolcadors, però no va ser possible. L'estiu d'aquell mateix any van decidir desballestar-lo allà mateix.

Pel port de Vallcarca, en el transcurs dels anys, han anat passant molts vaixells que s'han hagut d'adaptar a les condicions portuàries i meteorològiques d'aquest indret. Des dels anys 70 fins ben entrats els 90 del darrer segle XX els vaixells que transportaven ciment de Vallcarca amb regularitat foren els següents: *Formentor*, *Arquitecto Gaudí*, *Alfonso IV*, *Bastabales*, *Playa Real*, *Isla de Columbretes*, *Isla Colombina*, *Pico Gris*, *Malvarosa*, *Urmaya*, *Baldiri* i *Sonia Gema Masiques*.¹

D'aquests vaixells, el *Sonia Gema Masiques* tingué un final tràgic a conseqüència d'un desplaçament de càrrega. El seu nom d'origen *Rocio del Mar* li fou canviat en una compravenda. Aquest vaixell realitzava la ruta Barcelona, Vallcarca, Eivissa. Es dedicava al transport de sal de Formentera a Barcelona i des del port de Vallcarca transportava sacs de ciment fins a Sant Antoni (Eivissa). Salpà del port de Barcelona rumb cap a Vallcarca on embarcà la càrrega de ciment amb destinació a Sant Antoni. Segons un diari de l'època la càrrega era superior a la permesa -molt probablement fou la causa del desastre. El dimarts 13 de març del 1984 cap a les dues de la tarda emprengué el seu darrer viatge amb fort vent de llevant acompanyat d'important onatge. A 42 milles al sud de Vallcarca es va rebre el senyal d'auxili a la Comandància de Marina de Barcelona i a les 18.45 hores un SOS del *Sonia Gema Masiques* comunicant que havien patit un desplaçament de càrrega. La tripulació es disposava a abandonar la nau a conseqüència de l'escora i l'entrada d'aigua a la bodega. Es tallà la comunicació en el moment en què el vaixell devia ser engolit pel fons marí. Malauradament, no es va salvar cap tripulant dels que anaven a bord. Per atzars del destí, però, el cuiner habitual havia estat rellevat al port de Barcelona. El vaixell *Sonia Gema Masiques* -abans *Rocio del Mar*- fou construït a Santander l'any 1966, per *Talleres del Astillero S.A.* i lliurat a *Equimar Marítima S.A.* de Bilbao el 28 de juny del 1966. Posteriorment, el 19 de novembre del 1969, el va comprar la *Naviera y Comercial Masiques S.A.* de Barcelona que van procedir a canviar-li el nom.

Senyals de bon averany

El Foc de Sant Elm. És una descàrrega elèctrica lluminosa de color blanc blavós que en els vaixells apareix en els vèrtexs dels pals més enlairats. Acostuma a produir-se quan hi ha un camp elèctric força intens en l'atmosfera. Entre els mariners del nostre país s'havia estès la creença que això era un senyal de bon averany, per la qual cosa consideraven que Sant Elm els protegiria. En la iconografia religiosa aquest sant es representa amb un vaixell en una mà i un ciri encès en l'altra.

L'albirament de dofins era un bon presagi i si acompanyava el rumb assegurava una bona navegació. Presentava una consideració anàloga albirar una aleta de tauró a qualsevol lloc exceptuant la popa del vaixell. Pel que fa a les aus, les gavines i els albatros es considerava portadors de bones noves.

Elements protectors

Des de l'antiguitat grecoromana se solia posar una moneda com a element de protecció d'una nau sota el pal major o bé a la quilla per tal d'invocar bona sort. Aquest costum es corresponia amb la moneda simbòlicament destinada a pagar a Caront -el barquer de la mitologia grega- en cas que el vaixell naufragués i la tripulació ja morta pogués sufragar amb una moneda el viatge de les ànimes a l'altre món -l'Hades- en creuar el riu Aqueront, riu dels morts.

L'any 1957 en la campanya de recuperació de les restes del *Vasa*, vaixell de l'Armada Reial Sueca i icona de l'arqueologia naval, que va naufragar el dia de la seva inauguració, el 10 d'agost del 1628, els arqueòlegs no van trobar cap moneda en la base del pal major. La localització del *Vasa* es portà a ter-

↑ El vaixell de càrrega *Sonia Gema Masiques*, al port de Ciutadella l'any 1970. (Antoni Picó Vivó, <http://www.baixamar.com/>)

↑ Retaule de Sant Elm. (Església Parroquial de Sitges)

me el 25 d'agost del 1956 per Anders Franzén i Edvin Fälting. El 24 d'abril del 1961 es reflatà la nau després d'uns quants anys d'investigacions. El *Vasa* fou un vaixell de característiques similars al galió *De Guisé*, construït a les drassanes d'Amsterdam, vaixell almirall de l'Armada Reial Francesa que va naufragar en combat a la batalla de Barcelona l'u de juliol del 1642 junt al galió almirall de la Real Armada Espanyola, *La Magdalena*.

En les drassanes de l'imperi espanyol sempre es botaven navilis amb una moneda sota el pal major. Aquesta tradició pagana ha perdurat fins als nostres dies tot i que actualment la moneda s'ubica en algun altre lloc.

La jugada guanyadora del joc de daus anomenat "Cop de Venus" es representava en relleu en un dels costats del cep amb la finalitat de donar bona sort a la nau durant les travessies marítimes. Disposem d'una mostra al Centre d'Arqueologia Subaquàtica de Catalunya² datat entre els segles II aC i II dC quan eren freqüents aquests tipus d'imatges protectores. També ho eren les escenes de dofins.

L'ull *-oculus-* pintat a la proa de les naus en les dues mures com a protecció de la ira dels déus prevenia els mals auguris, allunyava el mal d'ull i guiava el rumb. L'origen d'aquesta tradició prové dels fenicis. Navegants grecs i romans posteriorment també la van incorporar com a protecció, així com les xàvegues. Aquestes embarcacions tenien una doble finalitat: comerciaven de forma ràpida entre poblacions de la Mediterrània tot i que també servien per pescar mitjançant l'art de xarxa de cercol i tir, sistema en el qual es tanquen les xarxes abans de recollir-les des de la platja. Segons el professor Pedro Castañeda Navarro en la seva obra *El origen mitológico del ojo de las jábegas de Málaga* l'origen de l'*oculus* es remunta a l'època dels sumeris. Actualment, encara hi ha pobles de la Mediterrània que mantenen aquesta tradició com per exemple les competicions de rem que es porten a terme al sud d'Espanya, a la costa malagenya. En el Museu Marítim de Barcelona hi ha un exemplar de xàvega anomenada *Maria del Carmen* datat l'any 1926 amb matrícula de Màlaga que presenta les característiques representacions pictòriques.

L'acte de bateig d'una nau

Aquesta tradició prové d'un antic ritual que consistia a vessar sang a bord per tal de protegir la nau. En l'antiga Babilònia sacrificaven un bou. També tenim notícia que a l'Imperi Otomà es realitzaven sacrificis d'animals. Amb tot, els grecs van ser els primers a utilitzar un altre tipus de ritual: una àmfora plena de vi que esclafaven al casc de la nau com a ofrena al déu del mar, Posidó. Posteriorment, els romans seguiren la variant grega per complimentar el seu déu Neptú. Cada cultura en el transcurs dels segles ha anat utilitzant el seu sistema d'ofrena als déus. Aquest capteniment protegia les travessies marítimes i garantia que el mar no es cobrés cap vida.

Antigament, a les poblacions cristianes, les petites embarcacions es batejaven mitjançant una celebració en què el mossèn del poble impartia la corresponent benedicció. Recordem a casa nostra l'acte de benedicció del bot de salvament de Sitges i de la caseta per aixoplugar-lo propietat de la *Sociedad Española de Salvamento de Naufragos*. Durant els actes de la Festa Major de l'any 1912, el dilluns 26 d'agost, el rector de la parròquia, mossèn Josep Bricullé, junt a les autoritats militars, civils, eclesiàstiques, la tripulació del bot i l'assistència de molts sitgetans i estiuejants, va procedir-ne a la benedicció. El bot de salvament va estar actiu des del 1912 fins a finals dels anys 50. A començaments dels 60 quedà en desús i malauradament en estat ruïnós en no disposar de cap lloc on aixoplugar-lo. Durant un temps va estar varat a la part alta de la platja de la Ribera, al costat del passeig, prop del monument a El Greco -diverses imatges de l'època ho corroboren-, fins que l'any 1963 les autoritats van decidir de desballestar-lo.

Abans a Espanya els batejos de les naus es solemnitzaven amb cerimònies pròpies de la tradició catòlica: el mossèn amb l'hisop aspergia aigua beneïda a ambdós costats de la

↑ Inauguració i benedicció del bot i caseta de salvament de Sitges. (AHS. Fons Artur Carbonell)

nau i deia unes oracions. Actualment, la majoria d'aquests actes són de caràcter civil amb un breu parlament de la padrina de la nau, junt a les autoritats i els convidats. Es porta a terme una mena de representació simbòlica: del vaixell pengen dues cintes, una d'elles simula sostenir la nau al moll mentre que a l'extrem de altra s'hi lliga una ampolla de cava; seguidament la padrina procedeix a tallar les dues cintes, l'ampolla s'esclafa contra el casc del vaixell i aquest es desplaça cap a mar.

Un senyal de mal averany ens el proporciona el bateig laic del creuer *Costa Concordia*. El dia de la seva inauguració, el 2 de setembre de 2005, l'ampolla de xampany va rebotar contra el casc del vaixell un parell de vegades sense trencar-se. Transcorreguts uns anys, el 2012, el vaixell va naufragar a la costa italiana enfront de l'illa de Giglio, la nit del divendres 13 gener.

LES FUNCIONS DELS MASCARONS DE PROA

Inicialment anomenats *parasemas*, eren el distintiu de la nau situat a proa. Amb el pas del temps seran reconeguts amb el nom de mascarons. En tant que elements de protecció a més d'ornamentals, presentaven un doble significat: guiaven el rumb i evitaven adversitats. D'acord amb les característiques del vaixell es solia representar un mascaró que fes referència a la nau, a l'activitat a què es dedicava -comerç, combat, etc.- o a algun motiu de l'armador. Els mascarons, més enllà de la funció estètica, eren un talismà simbòlic que contribuïa al feliç desenvolupament de la singladura. Els primers mascarons de l'antiguitat ja van ser implementats amb aquesta doble funció.

Tenint en compte el seu origen pagà, no ens ha d'estranyar que, antigament, representessin divinitats del mar o de la guerra i animals fantàstics o reals. La seva finalitat primordial era preservar del perill la tripulació i les naus. La incertesa que implicava allunyar-se del litoral suposava una aventura desconeguda en la qual les tripulacions quedaven a mercè de les forces de la natura i d'éssers fantàstics, i les animava a protegir-se segons les creences de cada època.

Els fenicis grans navegants de l'antiguitat foren els primers a utilitzar una mena de mascaró. A les excavacions de Sidó (Líban), les naus fenícies portaven a proa un mascaró de pedra tallada que representava el cap d'un animal de llarg coll corbat, un cigne o bé un cavall. A l'antic Egipte tenim constància, gràcies a la descoberta a les tombes de petites naus funeràries i pintures amb representacions de diversos tipus de vaixells; uns d'esbarjo per navegar pel Nil -on el *parasema* era una flor de lotus- i altres de caràcter bèl·lic amb la representació del cap d'un lleó. A Grècia col·locaven a la proa de les naus caps d'animals o imatges dels déus. Tenien una característica peculiar, es podien extreure en arribar a port per endur-se'ls a fer les ofrenes. Els romans també seguiren un criteri similar amb diverses representacions de tipus animal com és el cas del cocodril. Una creença molt estesa assegurava que la seva imatge protegia els navegants. Els seus deus també hi foren presents.

Al Nord d'Europa, els vikings col·locaven representacions de caps de dragó de fusta tallada per tal d'atemorir els enemics. Quan arribaven als respectius ports, però, els desmuntaven per no pertorbar els esperits del lloc.

Durant l'Edat Mitjana el símbol de l'ull també és present a les proes. Creien que protegia contra malefics.

El segle XVI inicia a l'imperi espanyol la tradició dels mascarons de proa a les naus de guerra de la *Real Armada*. L'any 1793, a instàncies del Capità General Antonio Valdés, el rei Carles IV signà una reial ordre en la qual donava llibertat per representar els tipus de mascaró. Tot i l'autonomia concedida per realitzar una escultura-mascaró relacionada amb el nom del vaixell, en el cas que la dificultat expositiva n'impedités la realització, calia representar un lleó rampant símbol de valor i força. Aquesta imatge fou característica dels mascarons espanyols. L'època daurada d'aquests foren els segles XVII i XVIII i està relacionada amb el moviment artístic del moment, el barroc, caracteritzat per la valoració del detall, l'exaltació d'ornaments, la passió, l'espiritualitat i l'exuberància. Els vaixells almiralls de les potències mundials d'aquesta època eren símbol de la riquesa i el poder reials. És per això que la imatge representada havia de transmetre la idea de domini sobre els mars. Ens n'ofereix un exemple la nau capitana de la *Real Armada*, *La Real*, a la batalla de Lepant (1571), sota les ordres del capità general de la Santa Lliga

dels Estats Pontificis, Joan Josep d'Àustria. Les galeres d'alts comandaments foren les úniques que disposaven de mascarons de proa, ja que presentaven el temut esperó per envestir les naus enemigues.

La galera *La Real* fou construïda a les Drassanes de Barcelona el 1568 i un cop enllestida emprengué rumb cap a Sevilla on es realitzaren les tasques de decoració i ornamentació, com és el cas del mascaró de Neptú que va seguir el programa decoratiu de Juan de Mal Lara en col·laboració amb l'artista italià Benvenuto Tortello i l'artista local Juan Bautista Vázquez entre d'altres. Sancho Martínez de Leyva, Capità General de les armades i membre del Consell Reial es va encarregar de la supervisió dels ornaments i decoració de *La Real*.

En commemoració del quatre-cents aniversari de la confrontació contra l'Imperi Otomà a la batalla de Lepant, es decidí fer-ne una rèplica el 1967. En aquest any es va iniciar la construcció sota la direcció del fuster de ribera Manuel González. Fou acabada l'any 1971 coincidint amb l'aniversari. Actualment, gaudim de la rèplica *La Real* al Museu Marítim de Barcelona. Destaca a proa, rematant l'esperó, la talla de fusta del déu Neptú cavalcant un dofí amb el trident a la mà dreta en actitud d'atac.

Al segle XVII, els galions almiralls exhibien una riquesa ornamental exuberant. Seguint els canons estètics del barroc, aquests vaixells d'alt comandament no estalviaven recursos decoratius, els quals reforçaven la imatge de riquesa i poder que exigia la representació d'una potència marítima. Al XVIII destaca l'impressionant vaixell *Santísima Trinidad*, navili almirall de l'esquadra espanyola construït a l'Havana el 1769 pel sistema de construcció naval de Jorge Juan y Santacília, eminent científic, enginyer naval i mariner. Aquest vaixell de quatre ponts, que va arribar a portar fins a 140 canons, fou el vaixell més gran construït en aquesta època i va rebre el sobrenom d'*El Escorial de los mares*. Curiosament el primer mascaró que va lluir s'escapava dels canons establerts: tenia una connotació simbòlico-religiosa, ja que duia un aparatós mascaró representant una alegoria de la Santíssima Trinitat. Més endavant seria substituït pel tradicional lleó rampant en unes reformes a l'arsenal de la Carraca a Cadis.

Els mascarons del S. XIX

Els vaixells del XIX foren els darrers de portar a les seves proes aquestes imatges tant representatives i emblemàtiques de la nostra marina a conseqüència del canvi tecnològic de finals d'aquest segle i inicis del XX. La màquina de vapor substitueix la tradicional vela. Així, la força eòlica serà paulatinament substituïda per la tecnologia com podem observar en imatges realitzades amb diverses tècniques artístiques –pintures, gravats i fotografies de vaixells de la segona meitat del dinou. En aquell moment de transició les veles tradicionals van compartir protagonisme amb la màquina de vapor. Per raons funcionals, el canvi va suposar la desaparició gradual dels mascarons de proa.

L'època daurada de la marina mercant a Catalunya allarga de finals del segle XVIII a les darreries del segle XIX. D'acord amb els criteris estètics del moment calia fer una representació adient amb les intencions de l'armador. Les tendències romàntiques de la segona meitat del segle foren determinants en aquestes representacions iconogràfiques. Els mestres imatgers, que fins aquest moment havien tingut el clergat com a principal client amb encàrrecs d'imatgeria religiosa, van començar a disposar de comandes de clients particulars amb unes altres representacions. Aquesta coincidència explica que moltes de les imatges representades presentessin un aspecte beatífic, és a dir una semblança amb els rostres de sants. De les mans d'aquests artistes locals –uns amb més encert que d'altres– van sortir bona part dels mascarons de la nostra marina.

D'aquests mestres imatgers destaquem els dos més reconeguts de l'època: Francesc Pascual, conegut per l'*Ulls menuts* i establert a Blanes, vila marinera que durant aquest període fou la drassana de vaixells i embarcacions que s'encarre-

↑ Els mascarons de proa *Blanca Aurora* i *el Ninot*. (Museu Marítim de Barcelona)

gaven al litoral català, que va disposar de més feina. Molts mascarons de diferent temàtica van sortir de les seves mans en tota mena de vaixells. S'observa que els rostres de les imatges representades per aquest artista no distingien els encàrrecs de temàtica religiosa dels de temes profans.

L'altre, en *Pep de les figures*, era una persona molt reservada quant a la valoració de la seva producció d'imatges. Del seu taller en aquesta època, van sortir molts mascarons amb temàtiques diferents que reflectien la diversitat de gustos dels clients. L'aspecte d'algunes representacions es va considerar innocent en excés, segurament pel fet que, com ja hem comentat anteriorment, molts d'aquests artistes s'havien dedicat també a la producció d'imatgeria religiosa.

Els mascarons vuitcentistes que s'han conservat fins als nostres dies són una representació d'aquesta època d'esplendor de la nostra marineria.

El *Blanca Aurora* és el més ben conservat, ja que manté gran part de la policromia original. Aquest mascaró té una història particular, ja que el seu armador i capità, Silvestre Parés, va encarregar a l'abans esmentat escultor Francesc Pascual una obra que representés la seva filla Maria. D'aquesta manera sempre estaria al seu costat en les travessies marítimes. La nau, una corbeta, fou construïda a Lloret de Mar l'any 1848 pel mestre d'aixa Agustí Pujol. Durant molts anys la imatge de l'una va resultar indestruïble de l'altre. Després de diverses compravendes, va acabar la seva vida útil a Rio de Janeiro on va ser desballestada. En Silvestre Parés va recuperar el mascaró i el va portar a la seva ciutat. Actualment, s'exhibeix a la sala de mascarons del Museu Marítim de Barcelona.

Negre de la Riba, també conegut com *El Papus*, era un mascaró que se suposa que procedia d'un bergantí anomenat *Indio* construït el 1849. El vaixell fou desballestat l'any 1860. Francesc Bonjoch, boter del barri de la Barceloneta, va comprar les restes del vaixell, concretament part de la fusta. El mascaró que representa un guerrer amb el braç alçat brandant

una arma –punyal o destal– es va col·locar com a reclam a la façana del seu negoci, una taverna de mariners, causant força anomenada en el moll de la Riba de la Barceloneta des de finals del XIX a començaments del XX. A causa del seu aspecte misteriós i a la vegada amenaçador va motivar moltes pors a la quitxalla de l'època. La pèrdua de policromia, l'enfosquiment de la fusta per culpa d'un incendi, junt a les inclemències meteorològiques, li van proporcionar una aparença tenebrosa. En Josep Moragues va adquirir el mascaró a principis del segle XX. Els seus hereus, els germans Pla, en van fer donació al Museu Marítim de Barcelona. Actualment, hi ha una rèplica d'aquesta imatge al carrer Baluard realitzada per artesans de la Barceloneta que l'any 2003 van fer-ne una còpia d'acord amb l'estat en què es trobava en aquell moment amb fibra de vidre –material que s'adapta millor a l'exterior– per representar amb tot detall l'aspecte lliure de policromia i enfosquit.

El *Ninot* representa un xicot que porta una gorra de plat a la mà dreta i, a la mà esquerra, el nomenament d'alumne de nàutica. També va estar col·locat com a reclam a la façana de la popular taverna d'en Rafael Martí del carrer de València de Barcelona. Posteriorment, el barri on estava emplaçat es va anomenar amb aquest nom. En el mercat municipal que porta el seu nom –Mercat del Ninot– hi ha una reproducció de l'esmentat mascaró.³

Afectació de la policromia dels mascarons amb el transcurs dels anys

El pas del temps i les adversitats del medi marí –els ruixims d'aigua dels cops de mar, la humitat, la pluja, moltes hores d'insolació i també els canvis sobtats de temperatura– provocava que la rica policromia original es degradés irreversiblement. Per altra banda, la marineria del vaixell pintava

a tort i a dret d'acord amb el treball rutinari de manteniment, però degut a la poca agilitat i a la manca de tècnica en l'ofici de recuperar els colors originals dels mascarons els resultats eren poc encertats i fins i tot grotescos. Feien el que podien. Per aquesta raó molts mascarons després de perdre els colors originals es repintaven amb un sol color (monocroms): colors molt clars, gairebé blancs, als països nòrdics, i tonalitats més fosques (ocres) a d'altres indrets, tot procurant que hi hagués contrast amb l'obra morta del vaixell per destacar-ne les imatges.

ELS EXVOTS MARINERS

Ja en èpoques prehistòriques apareixen les primeres referències d'exvots. En època ibèrica i romana era freqüent fer una ofrena a les divinitats en senyal de gratitud per una petició concedida o bé per una promesa o per una acció de gràcia davant l'adversitat.

Les ermites i les esglésies dels pobles mariners acostumen a guardar-ne en més o menys quantitat. La gratitud envers el favor per una petició es representava sobre diversos objectes. Majorment es tractava de tauletes de fusta pintades -principalment a l'oli- que il·lustraven sobre els perills esquivats. Eren executades per artistes populars amb comptats recursos tècnics que, malgrat això, gaudien de gran expressivitat i força càrrega emocional. Un altre tipus d'exvot consistia en l'elaboració d'una maqueta de l'embarcació que havia patit les adversitats i els perills. Aquest exvot s'acostumava a penjar del sostre d'un lloc de culte, forma d'exposició que abunda en tants indrets del nostre país i d'Europa.

Al litoral del Garraf destaquen els exvots del santuari de Nostra Senyora del Vinyet de Sitges i els de l'ermita de Sant Cristòfol de Vilanova i la Geltrú. A l'ermita del Vinyet cal fer referència a una maqueta de vaixell de la *Real Armada* que és el més antic que s'hi conserva actualment. Data del segle XVIII i és l'únic que ens ha pervingut d'aquesta època. Malauradament, els altres que hi havia d'èpoques diverses -aquest bell santuari disposava d'una de les col·leccions d'exvots més importants del país- foren destruïts pels iconoclastes revolucionaris, tot just començada la Guerra Civil, els dies posteriors al 18 de juliol del 1936. El dia 23 exactament empengueren sense miraments contra tot allò que fos un referent religiós, destruint bona part del patrimoni comú. Les pèrdues foren quantioses i irreparables.

Emerencià Roig i Raventós fa esment de la importància d'aquest patrimoni:

«... *Santa Cristina, de Lloret, i a Santa Maria del Vinyet, de Sitges. Son els dos únics Santuaris de la costa catalana que tenen vaixells antics de més mèrit, veres joies antigues de l'art naval. Actualment, es poden considerar les Ermites, com museus d'art naval; l'ermita de Santa Cristina, de Lloret, és la més notable pels exemplars de petits vaixells que conté. La segueix en ordre de mèrit el nostre Vinyet...*»⁴

Seguidament faig descripció de la forma d'expressar la granditud de la tripulació a Déu, sants i marededéus. Diferenciem dos mitjans característics d'accions d'agraïment demanades en una situació de perill soferta per la tripulació d'un vaixell amb possibilitat de mort.

En la primera, la maqueta del vaixell acostuma a ser una còpia fidel de la nau que va patir les adversitats i les conseqüències. Tot i la voluntat de representació el més semblant possible de l'original la realització depenia de l'habilitat de l'artesà a qui s'encarregava la maqueta o bé del mateix interessat si era aquest qui la realitzava. Aquesta diversitat de maquetes navals ens permet fer un estudi de detall del passat mariner dels nostres pobles, viles i ciutats i dels tipus de naus que hi foren presents.

El retauló mariner fou la segona alternativa i era una representació pictòrica -generalment a l'oli- que utilitzava com a suport una fusta plana on s'estructurava la composició pictòrica en tres apartats per a la narració dels fets: la corresponent intervenció sagrada, l'embarcació en plena adversitat i per últim la descripció escrita. Aquesta descripció suposa una important font d'informació que explica els motius, el dia, la situació, els tripulants, el tipus de vaixell i el seu nom, per la qual cosa ens transmet unes dades dels fets força interessants.

Maquetes de vaixells

Tot seguit faig esment de les maquetes de vaixells més interessants segons l'antiguitat i la informació històrica. Referent a Sitges, hi ha tres maquetes de vaixells exposades al Santuari del Vinyet que han viscut diverses vicissituds. Una es va salvar de la ira iconoclasta; una segona va desaparèixer a conseqüència d'aquests fets; i finalment una tercera, visible actualment, s'hi va incorporar a mitjans del segle XX.

Maqueta naval d'una fragata de guerra de la Real Armada (segle XVIII)

Probablement aquesta classe de vaixell, atès la seva capacitat de maniobra, s'utilitzava per escolta i persecució de pirates i corsaris. La maqueta, que es va realitzar a finals del segle XVIII, no presenta cap nom. En aquella època els noms dels vaixells se situaven a popa dins d'una cartella ornamentada en la part del fris del mirall de popa.

Mides: 125 x 130 x 63 cm. Tècnica i materials: modelisme naval, fusta, fibra vegetal, tèxtil i metall. Policromia de diversos colors (no conserva la policromia d'origen).

Nau de dos ponts, aparellada de tres pals: trinquet, major i messana; tres vergues a cada pal; bauprès; disposa de troneres a babord i estribord amb la corresponent artilleria dotada amb 26 canons.

Obra viva pintada de color granat, obra morta amb bandes de dos colors, negre i blanc. Els colors dels vaixells estaven establerts segons les ordenances. A finals del segle XVIII els correspon *Las ordenanzas de Arsenales de 1776, Título XXIII, Artículo 627 sobre la pintura de los buques de la Real Armada*. Posteriorment, aquest disseny es reafirmà segons RO de 17 de juliol del 1781.

Mascaró de proa: lleó rampant coronat i pintat de color daurat. Aquest tipus de mascaró fou oficial de la *Real Armada* fins a l'any 1793. Característic castell de popa sostingut per dos atlants daurats amb fons de color negre.

Aquesta maqueta va ser l'única de les tretze que hi havia al Santuari del Vinyet que es va salvar. La resta van ser destruïdes junt a d'altres objectes religiosos en l'esmentada profanació del mes de juliol de 1936. Van fer caure les maquetes dels vaixells colpejant-les i llençant-hi les cadires de l'església. La bretolada no es va acabar fins que les van amuntegar davant del Santuari i les hi van calar foc. Segons David Jou:

«Un cop passada la fúria, les persones que entraren en aquell recinte van trobar la relíquia penjant en el seu lloc original, amb una cadira enganxada entre l'arboradura i amb les conseqüents avaries».

Posteriorment, aquesta maqueta fou recuperada i traslladada a Maricel per a la seva custòdia. Acabada la guerra va ser restaurada per Josep Company. A la segona meitat dels anys 70 una nova restauració va alterar-ne la pintura original. El mateix Jou també ens comenta la possible relació de la nau representada per aquesta maqueta amb la batalla de Toló (1744), en la qual mariners sitgetans van embarcar en vaixells de l'Armada que van participar en aquella confrontació naval.⁵

D'acord amb diversos documents, la maqueta es degué construir uns anys després de la batalla del Cap Sicié (Toló). Algun o alguns mariners que van retornar a Sitges la deuriem deixar com a ofrena al Santuari del Vinyet. El contingent francoespanyol estava format per setze naus franceses i dotze d'espanyoles. De la formació espanyola, sis eren de guerra, i la resta provenien de la carrera d'Índies.

A la batalla, les fragates van restar a port i no van entrar en combat. Això explicaria que els mariners sitgetans embarcats decidissin construir una maqueta simbòlica d'una de les naus com a senyal d'agraïment per les gràcies concedides. Aquesta fragata, per tant, és una peça representativa de la nostra història amb valor artístic acompanyat de la corresponent devoció popular.

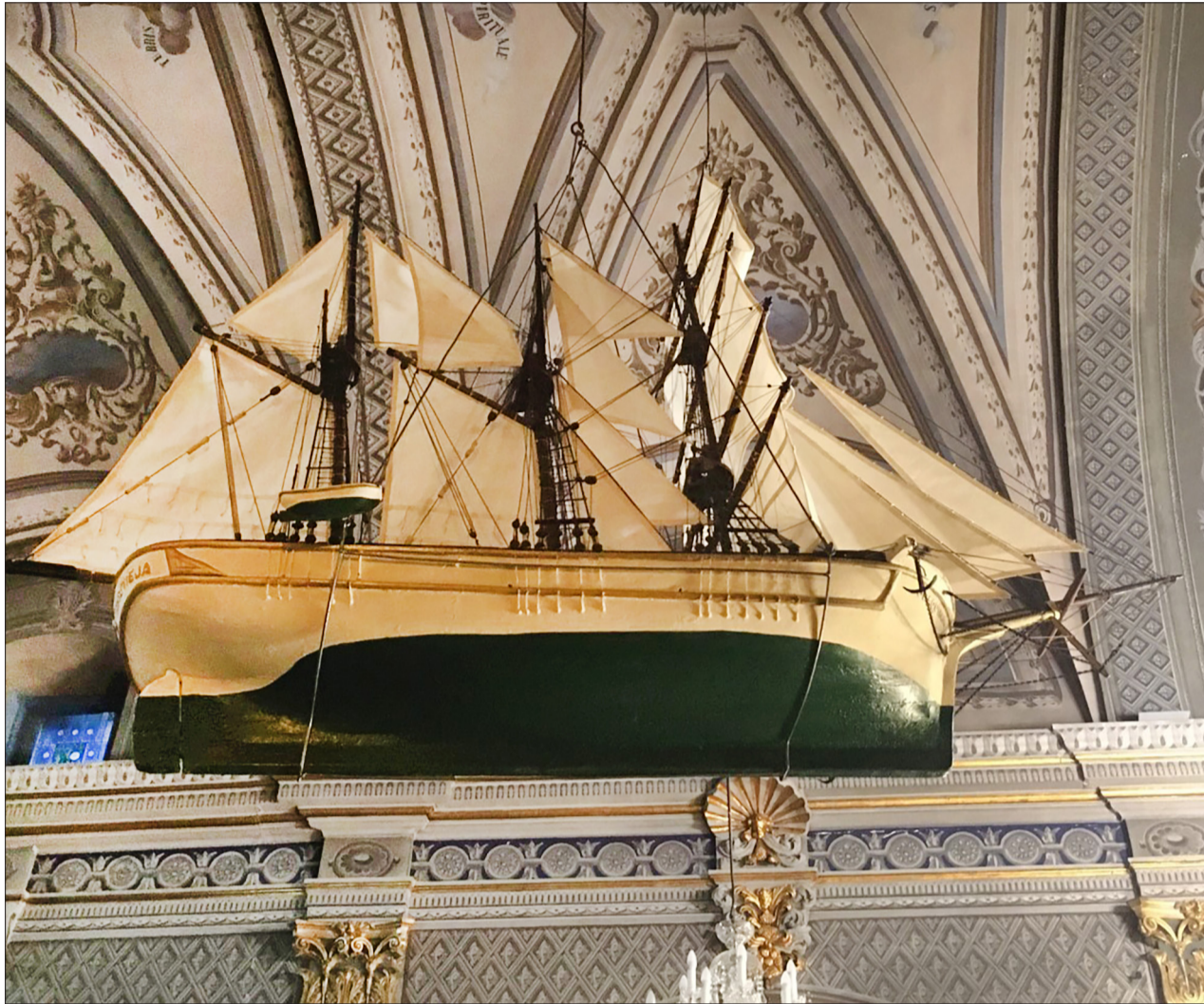
Recentment la maqueta de vaixell ha estat restaurada pel maquetista sitgetà, Ricard Ruiz Tudela. Està situada sota l'arc de davant de l'altar dels Sants Gaietà i Andreu Avel·lí. Anteriorment havia estat ubicada a l'arc de sota l'orgue.⁶

Maqueta naval del bergantí el Nacional (segona meitat del segle XIX)

Fou una de les maquetes de vaixells que es van perdre com a conseqüència de les destrosses de juliol del 36 ja esmentades. Cal comentar-la per la importància que presenta en tant que

↑ Maqueta naval del bergantí el «Nacional». (fotografia Adolfo Zerkowitz, col·lecció Josep Jansana)

↑
Maqueta naval del bergantí-goleta «Joaquina Torrevieja». (Santuari del Vinyet, Sitges)

ofrena: simbolitzava el tràgic naufragi del vaixell a l'oceà Atlàntic per culpa d'un huracà.

La companyia propietària del bergantí el *Nacional*, Amell Julià i Cia., disposava de cases consignatàries a Sitges, Barcelona i Aguadilla (Puerto Rico). Aquesta última en centralitzava els negocis a Amèrica. Es dedicaven a l'exportació de vins i d'altres productes originaris de Catalunya i a la importació de sucre, cafè, rom, etc. Aquesta naviliera sitgetana va estar activa entre el 1856 i el 1886. Disposava d'una flota de quatre naus: el bergantí el *Nacional*, i del tipus bricarca de tres pals, el *Bella Subur*, el *Borinquier* i el *Nuevo Borinquier*. Aquest darrer, de més envergadura i amb una notable arboradura, lluia una bella estètica.

El *Nacional* va naufragar a l'oceà Atlàntic quan tornava d'Amèrica acompanyat de la bricarca *Bella Subur*. Havien salpat de Charleston en direcció a Aguadilla. Després de carregar-hi mercaderies, van emprendre rumb cap a ports espanyols. Els sorprengué un huracà que malauradament el *Nacional* no va poder superar per la magnitud de la força dels elements i també, potser, per la vellura del bergantí. Els fortíssims vents, els cops de mar, les onades enormes i els grans remolins, destruïren, primer l'arboradura, després l'obra morta, fins que, finalment, es van inundar les bodegues. El vaixell es va partir i va ser engolit a les fondàries de l'oceà junt amb gairebé tota la tripulació. El trist balanç resultant fou de tretze tripulants morts i només dos supervivents.

«... Els dos supervivents del «Nacional», per demostrar llur agraïment a la Verge del Vinyet per haver-los salvat d'una mort segura, construïren un petit veler que li van oferir. Aquest petit vaixell va pintat de color gris i groc, amb troneres a l'orla; va aparellat amb veles i es pot encara admirar en aquell santuari, penjat sota la volta del cor. Ell recorda a través de les generacions la tragèdia més espantosa que es conta de la vida marítima sitgetana».

Qui cita aquesta ofrena és Emerencià Roig. Podria tractar-se, però, d'una donació feta per la casa consignatària Amell Julià i Cia. Sigui una cosa o l'altra, el testimoni recollit per Roig encara avui provoca feredat gràcies a la detallada descripció de diferents moments del naufragi.⁷

En un article de l'any 1925 publicat a EL ECO DE SITGES, Roig descriu els vaixells existents al Vinyet i hi esmenta el *Nacional*, tot i que algunes dades no es corresponen amb l'anterior escrit. Referent al tipus de nau, hi relaciona una fragata, i no pas un bergantí, de color gris i vermell:

«... i finalment una fragata de color gris i vermell, amb veles d'un posat molt vistós, que és un model del veler Nacional de la casa Amell Julià i C^a, que es perdé fa molts anys en un viatge de Charleston (E.U.A.) a Barcelona».⁸

Actualment l'única imatge de la maqueta naval del *Nacional* de què disposem és una targeta postal realitzada pel fotògraf Adolfo Zerkowitz a començaments del segle XX on es pot observar el vaixell penjant d'un dels arcs del Santuari del Vinyet. Al Registre de Marina -Matrícula de Barcelona, 1870-trobem les dades i característiques del vaixell.

El nom oficial del navili era *Joven Mercerd* més conegut per El *Nacional* (fol.97 «formóse este asiento en 2 de Marzo de 1836, en virtud de escritura aquí formalitzada el 12 de febrero anterior»). Fou construït a Arenys pel mestre d'aixa Pelegrín Jaurés per un preu de 2.275 pesos fuertes; el seu valor total era de deu mil. Es va inscriure a favor dels senyors Amell, Sardà i Coll del comerç de la Vila de Sitges.

Pes 158 tones, eslora 88 peus, màniga de coberta 25,5 peus i puntal 12 peus⁹ (Arqueado con arreglo a normas prescritas por R.O. 18 Diciembre 1844. Anotado en 14 de marzo de 1845).

Por R.O. de 8 agosto 1863 y con sujeción a las instrucciones que dictaba procedióse a nuevo arqueo resultando ser su total cabida 186 ton. y líquidas para carga, 162 (nota de 10 Septiembre 1863).

Según oficio del Sr. Comandante Gral. De Marina del Departamento de Cartagena, de fecha 28 Novbre.1870, naufragó este buque en alta mar, durante la travesía desde Aguadilla a este Puerto: se anotó en 5 Dicbre. 1870.¹⁰

Referent a la bricarca *Bella Subur*, un vaixell més modern i de més envergadura -tres pals- i també de més tonatge, va poder capejar les dures adversitats i arribar a port. Aquests

factors explicarien la seva fortuna o, senzillament, el destí li fou favorable.

Maqueta naval del bergantí-goleta Joaquina Torrevieja (segle XX)

L'altra maqueta de vaixell que relacionem del Santuari del Vinyet és el bergantí goleta *Joaquina Torrevieja*, realitzat a mitjans del segle XX. La majoria de les maquetes que podem veure actualment són d'aquesta època.

Passats uns anys del saqueig i profanació del santuari, l'Eco de Sitges de 12 d'agost del 1945, en un article dedicat a la festivitat del Vinyet relaciona la restauració de diversos espais i elements artístics del temple, i esmenta les persones que hi van intervenir. Pel que fa a les maquetes de vaixells es fa ressò de la incorporació de noves que substitueixen les que havien destruït. En la festivitat d'aquell any, s'hi va afegir la maqueta d'un bergantí anomenat *Joaquina Torrevieja* que era donació d'Adrià Nadal i Balada. Se'n desconeix l'autor tot i que hi ha ocasions en què era la mateixa persona que feia la donació.

Mides: 125 x 130 x 41,5 cm. Tècnica i materials: modelisme naval. Fusta, fibra vegetal, tèxtil i metall. Policromia de diversos colors; obra viva de color verd, obra morta blanca.

Característiques: nau de tres pals (trinquet, major i messana) amb velam. Aquests tipus de vaixells es dedicaven bàsicament al comerç marítim.

Nom: a la mura d'estribord *Joaquina*. a popa *Joaquina Torrevieja*.

Recentment aquesta maqueta de vaixell ha estat restaurada pel maquetista sitgetà Ricard Ruiz Tudela. Està situada sota l'arc de davant de l'altar de la Mare de Déu del Carme.¹¹

Maqueta naval d'una galera de la batalla de Lepant

Va ingressar al Museu Marítim de Barcelona el 15 de novembre del 1936 per tal de salvaguardar-la i protegir-la de la fúria iconoclasta. És la més antiga del museu i, des del punt de vista històric i com a mostra de devoció, la més interessant. Actualment forma part de la col·lecció permanent. La seva construcció data de final del segle XVI o començament del XVII. Procedeix de la Capella del Sant Crist de Lepant de la Catedral de Barcelona.

És una galera de dues veles llatines recollides. Disposa de 12 rems a cada costat; a proa hi ha tres canons i a popa, dos; obra viva pintada de color blanc i obra morta de color fosc (sense determinar). Per accedir al castell de popa destaca una porta amb una creu. Presenta diversos tipus d'estendards i banderes dels quals no es poden visualitzar els colors per culpa de l'enfosquiment dels anys. Antigament aquest exvot disposava d'una garlanda de banderes com testimoni en diverses fotografies antigues.¹²

Tècnica i materials: modelisme naval, fusta, fibra vegetal, tèxtil i metall. Policromia de diversos colors. Autor desconegut.

La data de la peça permet sospitar que devia ser l'ofrena d'algun o alguns mariners que formaven part del contingent de la Santa Lliga dels Estats Pontificis. Molts mariners catalans s'hi van enrolar per combatre a la batalla de Lepant. Cal tenir present que el nostre litoral -viles, pobles i fins i tot la nostra marina- constantment era amenaçat per les incursions de naus corsàries i pirates del Nord d'Àfrica. L'Imperi otomà donava suport als corsaris i pirates d'Algèria i Barbàrca per debilitar les forces navals d'Espanya amb el propòsit de dominar el Mediterrani. Les torres de guaita i defensa del litoral van ser lloc d'aixopluc davant les incursions pirates. Antigament existia una xarxa ben comunicada.

Després de la Batalla de Lepant les incursions contra el litoral de llevant de la península van disminuir relativament. Les *Llibretes dels clavaris dels guardes de les costes del Garraf*, si més no, així en deixen constància. La nostra costa, però, va con-

tinuar vivint atemorida pels atacs contra naus, els saquejos a poblacions i els segrestos de persones que exigien un rescat sota amenaça de ser venudes com a esclaus. És per això que es va decidir construir una fragata per a la defensa de la vila. A la segona meitat del segle XVII es construïren les fragates de Sitges i de Vilanova que junt a les d'altres ciutats i poblacions establirien una xarxa de defensa naval en cas d'amenaça de fustes enemigues.

Retaulons mariners

En un retauló estan representats tres espais: l'espai diví, que acostuma a estar situat a la part superior esquerra; l'espai humà o terrenal, a la part central; i la darrera és la descripció escrita del succés. Aquesta, que considero molt interessant, és la que ens aporta dades històriques concretes del naufragi, del temporal, de les víctimes, etc. Acostuma a estar representada a la part inferior del retauló, cosa que permet fer una narració escrita més precisa dels fets.

A l'espai celestial, dins d'un núvol resplendent, s'hi representa la divinitat a qui s'ofereix l'exvot. En el món mariner, acostumen a ser verges o sants. A la comarca del Garraf hi trobem la Mare de Déu del Vinyet, la Mare de Déu del Carme, Sant Cristòfol, Sant Elm, Sant Sebastià, Sant Pere, etc. A voltes van acompanyats per un Sant Crist i, segons el cas, per ànimes del purgatori.

La part humana o terrenal està destinada a la representació pictòrica dels fets. D'acord amb l'habilitat de l'artista, la descripció pot ser més o menys realista i expressiva: cal tenir en compte que la majoria d'aquests artistes no dominaven les tècniques pictòriques i se'ls coneixia com a *pintors de miracles*. D'aquests retaulons cal destacar l'expressivitat de la narració dels fets, cosa que implicava una càrrega espiritual molt forta. Malauradament gran part d'aquests pintors són desconeguts i no en disposem de gaires dades. Majoritàriament les tècniques pictòriques emprades acostumaven a ser la pintura a l'oli sobre taula, tela o cartró i d'altres com l'aquarel·la, el guaix o el tremp sobre paper o cartró amb una freqüència menor.

Molts dels retaulons que ens han pervingut presenten un format horitzontal. Suposava el sistema més usual, o potser el més pràctic, per desenvolupar la completa descripció pictòrica dels fets.

Exvot de Juan Gabardós

Data de finals del segle XVIII o començaments del XIX; d'autor anònim, fa 31 x 48,5 cm. La tècnica pictòrica utilitzada és oli sobre fusta.

Característiques i temàtica: al fons, en segon pla, es representa un paisatge costaner d'aspecte muntanyós amb unes construccions entre les quals destaca una torre de guaita al costat del mar -poden suposar que es tracta del poble del Garraf-. A la part central i en primer pla apareix una barca amb la quilla al sol amb tres naufragis. Al damunt de la quilla un demana ajuda amb els braços enlairats; un altre és auxiliat per una embarcació del tipus llagut; en la part inferior, a l'esquerra de l'escena, el tercer mariner sembla mort o així ho podem deduir per la posició del cos surant a la superfície del mar i pels colors emprats. L'espai dedicat a la divinitat està situat a l'angle superior esquerra: la Mare de Déu i el Sant Crist. A l'angle superior dret, ubicat en una cartel·la tipus filacteri, hi figura el donant de l'exvot: *Exvoto de Juan Gabardós*.

Aquest exvot pertany a l'antiga col·lecció del Santuari del Vinyet. Actualment roman en dipòsit al Museu Marítim de Barcelona, lliurat per l'Ajuntament de Sitges el 18 d'octubre del 1936 per tal de salvaguardar-lo i protegir-lo.¹³

Exvot d'una barca desarborada amb la seva tripulació a bord

Època de realització: segle XIX, d'autor anònim, fa 24,5 x 43,5 cm. La tècnica pictòrica utilitzada és oli sobre fusta.

Característiques i temàtica: a la part central dreta, apareix una barca tipus llagut desarborada; pal major trencat i velam esquinçat. A bord quatre tripulants cadascun en actitud pertinent, l'un comanda la canya del timó al costat un altre que està pregant; un tercer s'agafa al pal major pres del pànic mentre el quart, amb el braços alçats i mirant al cel, invoca l'ajuda sagrada. L'estat de la mar es representa amb un seguiment d'ones identificables gràcies a les corresponents crestes blanques. La part esquerra del retauló és l'espai dedicat a la Mare de Déu del Vinyet, pictòricament prou assolida. La part superior central al costat de la imatge de la Mare de Déu és l'espai dedicat a les ànimes del purgatori que intercedeixen en la salvació de l'ànima.

Aquest exvot pertany a l'antiga col·lecció del Santuari del Vinyet. Actualment roman en dipòsit al Museu Marítim de Barcelona, lliurat per l'Ajuntament de Sitges el 18 d'octubre del 1936 per tal de salvaguardar-lo i protegir-lo.¹⁴

Exvot del gran temporal del 9 de novembre del 1886

El dimarts 9 de novembre del 1886, la costa del Garraf i la de Barcelona fou flagel·lada per un temporal de migjorn d'una magnitud i d'unes conseqüències sense precedents en el nostre litoral. Les pèrdues de vides foren quantioses, hi van morir vint-i-dos pescadors vilanovins. L'any del temporal és conegut com "Any dels Negats". L'exemplar del setmanari *L'Eco de Sitges* de 14 de novembre del 1886 li va dedicar un article de dues pàgines amb un contundent titular a primera plana, "*La gran catàstrofe*".

Aquest retauló conservat al Museu Marítim de Barcelona pertany a l'antiga col·lecció d'exvots de l'ermita de Sant Cristòfol de Vilanova i la Geltrú. És el resultat de l'ofrena feta per la tripulació d'una de les embarcacions salvades del gran temporal, la del patró Llorenç Solà i els mariners Juan Solà, Francisco Munner i Juan Ferré y Sabría.

↑ Retauló de Juan Gabardós. Col·lecció del Santuari del Vinyet de Sitges. (Museu Marítim de Barcelona)

↑ Retauló d'una barca desarborada amb la seva tripulació a bord. Col·lecció del Santuari del Vinyet de Sitges (Museu Marítim de Barcelona).

↑ Retauló del temporal conegut com «Any del Negats». Col·lecció de l'ermita de Sant Cristòfol de Vilanova i la Geltrú. (Museu Marítim de Barcelona)

Època de realització: data de l'any 1886; d'autor anònim, fa 36 x 47,5 cm. La tècnica pictòrica utilitzada és oli sobre fusta.

Característiques i temàtica: a la part superior central l'expressió Ex voto. A la part inferior: *Gran Temporal del dia 9 de Novembre del año 1886. Patrón Llorenç Solà, Francisco Munner, Juan Solà, Juan Ferré y Sabrià.*

En la part central del retauló apareix la descripció pictòrica dels fets: una barca fa aigües per tot arreu i acaba engolida per les ones; la tripulació formada per quatre pescadors abandona l'embarcació; dos d'ells aconsegueixen apropar-se als perillosos esculls i roques dels penya-segats del sector de la punta de Sant Cristòfol i són rescatats. Un s'agafa a un cordam; l'altre s'aferra desesperadament a la mà del seu salvador; els altres dos neden com poden a mercè del corrent marí i dels embats de les ones i miren de dirigir-se cap als seus salvadors. Entre l'onatge suren restes de fusta del vaixell naufragat. Aquest enfonsament es devia produir entre la punta de Sant Cristòfol i el sector de les Coves on es van perdre gran part de les barques estavellades contra els rompents i els esculls.

La part sagrada està situada a la cantonada superior esquerra i està representada per Sant Cristòfol.

Per salvaguardar aquest ric patrimoni, tant històric com documental, els exvots de l'ermita de Sant Cristòfol es van traslladar al Museu Marítim de Barcelona el dia 10 de març de l'any 1937 gràcies a les gestions del delegat de la Comissaria General de Museus a Vilanova, Joan Ventosa i Roig, nomenat per aquest càrrec (Decret de la Generalitat de Catalunya de 15 d'agost del 1936) a conseqüència de la dissolució de totes les juntes de museus així com de les entitats que gestionaven l'administració dels museus de Catalunya.¹⁵

Amb el pas dels anys la tradició d'ofrenar maquetes navals i retaulons ha desaparegut en gran part a conseqüència de l'evolució tecnològica. Les prediccions meteorològiques són actualment molt més precises. Aquest progrés ha comportat que el fet de fer-se a la mar ja no suposi una situació in-

certa i perillosa com abans. També cal afegir que el material nàutic d'èpoques passades era molt més precari que el d'ara. Antigament les embarcacions no disposaven de motor. Per aquestes mancances i perills, la gent de mar s'encomanava als sants i a les marededéus abans de salpar o en el mateix moment de patir una situació adversa. Avui, les antigues ofrenes de maquetes navals i retaulons mariners les hem de veure com a peces d'interès històric-artístic i, en molts casos, fins i tot considerar-les peces de museu.

Notes

- JANSANA I FERRER, JOSEP. *Vallcarca, port insegur de vaixells coixos*. L'Eco de Sitges, 11.12.2015, p. 28 i 29
- Cep d'àncora de plom, d'època romana. Museu d'Arqueologia de Catalunya. CASC. Exposició Naufragis 28/04/22 al 30/07/23
- AMICH BERT, JULIÁN. *Mascarones de proa y exvotos mariners*, Libreria Editorial Argos, Barcelona 1949.
- ROIG I RAVENTÓS, EMERENCIÀ, *Els petits vaixells del Vinyet*. L'amic de les Arts, Sitges, octubre del 1926, n° 7, p. 1 i 2 Edició facsimil 2008. Edicions i Propostes Culturals Andana, SL
- JOU I ANDREU, DAVID, *Mariners sitgetans en el combat naval en el segle XVIII*. Butlletí del Grup d'Estudis Sitgetans, març de 1982, n° 22, p. 3,4,5 i 6
- Col·lecció d'Art de la Vila de Sitges. Ref. Núm. Inventari 1002
- ROIG I RAVENTÓS, EMERENCIÀ, *Sitges dels nostres avis. Una tragèdia a l'Atlàntic*. Grup d'Estudis Sitgetans 1979, p. 142 a 148
- ROIG I RAVENTÓS, EMERENCIÀ, *El Santuari del Vinyet*. L'Eco de Sitges, 01.03.1925, n° 2022, p.1 i 2
- Un peu correspon a 30,48 centímetres
- Registre de Marina -Matrícula de Barcelona 1870- Biblioteca i Centre de Documentació Marítima del Museu Marítim de Barcelona
- Col·lecció d'Art de la Vila de Sitges. Ref. Núm. Inventari 1001
- Col·lecció del Museu Marítim de Barcelona. Núm. Inventari 239
- Museu Marítim de Barcelona. Ref. Núm. Inventari 272
- Museu Marítim de Barcelona. Ref. Núm. Inventari 273
- VIRELLA I BLODA, ALBERT, *La Vida Marífera de Vilanova i la Geltrú a finals del Segle XIX. L'Any del Negats*. Consell Comarcal del Garraf, 1996

agenda

DEL 13 AL 29 DE GENER

Exposició

Joan Fuster, una vida il·lustrada

DIVENDRES 27 DE GENER

Recital de poemes de Joan Fuster

Els homes han parlat en versos sempre

A càrrec de Josep Pedrals, poeta i rapsode. Presentació d'August Bover, filòleg i escriptor.

DISSABTE 25 DE FEBRER

Presentació del llibre

Arbre Genealògic de la família Ferret "Quadrats"

A càrrec de David Jou i Mirabent, físic i poeta.

DEL 3 AL 22 DE MARÇ

Exposició

Gabriel Ferrater. Llegir tota la vida.

DIVENDRES 3 DE MARÇ

Conferència

Gabriel Ferrater: les dones, els dies i els llibres

A càrrec de Jordi Cornudella. Presentació de Xavier Gimeno, professor de literatura catalana i escriptor

Totes les activitats es realitzaran a la Sala d'actes del G.E.S. Espai Cultural Pere Stämpfli

Bibliografia

- FONTANALS, BLAI, *El Vinyet Llegendat. Guia i Cronologia*. Ajuntament de Sitges
- GIRIBERT, BLANCA, *El Vinyet el lloc i el Santuari. Els exvots del Santuari de la Mare de Déu del Vinyet: Maquetes i retaulons*. p. 69 a 73. *Catàleg dels exvots pintats i maquetes. Relació dels diferents exvots conservats a l'ermita de Nostra Senyora del Vinyet*. p.74 a 99. Ajuntament de Sitges. Consorci del Patrimoni de Sitges, 2006
- MARTÍNEZ HIDALGO, JOSÉ Mª, *El Museo Marítimo de Barcelona*. Editorial Sílex, 1984
- SELLA I MONTSERRAT, ANTONI i GARCÍA DOMINGO, ENRIC, *Creences de la Mar. Patrimoni marítim 2*. Angle Editorial. Desembre del 2003, p 214, 215 i 216
- SELLA I MONTSERRAT, ANTONI, *El Vinyet el lloc i el Santuari. Els exvots del Vinyet, expressió de devoció popular. Religiositat marífera i popular*. Ajuntament de Sitges. Consorci del Patrimoni de Sitges, 2006

Exposicions

- Cants de Sirena. Fascinació i abisme*. Museu Marítim de Barcelona, 20 de novembre del 2019 al 27 de setembre del 2020 [Vegeu dossier de premsa]
- Naufragis*. Museu d'Arqueologia de Catalunya. CASC. 28 d' abril del 2022 al 30 de juliol del 2023

Pàgines webs consultades

- <https://revistas.uca.es/index.php/sig/article/view/3992>
- <https://www.todoababor.es/historia/mascarones-de-proa-real-armada-siglo-XVIII/>
- https://infomadera.net/uploads/articulos/archivo_4602_13736.pdf
- <https://www.mmb.cat/es/colleccions/mascarones-esculturas/>
- <https://beteve.cat/va-passar-aqui/el-negre-de-la-riba/>

Fons documental

- Biblioteca Santiago Rusiñol, Sitges
- Museu Marítim de Barcelona. Biblioteca i Centre de Documentació Marítima
- Axiu de l'autor